

чення мови в обсязі першої категорії; організувати мережу гуртків при установі за програмою Державних курсів для вдосконалення української мови, за рахунок самих слухачів; в) порушити перед профспілковим комітетом питання про розгортання освітньої роботи, з огляду на сприяння українізації, зокрема провести загальні збори ВУКС з обговоренням доповідей про національну політику радянської влади та українізацію. Також у постанові наголошувалося на важливості сприяння розвитку української культури. Було заплановано порушити перед профспілкою питання про потребу розгорнути мережу гуртків із вивчення української мови для обслуговуючого персоналу ВУКС кількістю 159 осіб (до цих гуртків мали ввійти візники, прибиральниці та ін.) [12, 8].

2–3 липня 1928 р. правління Вукопспілки знову слухало питання про хід українізації. З цього приводу виступив член правління ВУКС Т. Макаренко. Обговоривши питання про стан українізації апарату ВУКС, правління відзначило помітне послаблення у справі практичного вжитку української мови під час роботи в установі, зокрема проведення засідань і нарад. Наголошувалося, що значна частина співробітників, які закінчили курси української мови й отримали посвідчення, не спілкувалися українською мовою в процесі роботи. Правління ВУКС ухвалило зобов'язати всіх співробітників апарату послуговуватися тільки українською мовою у листуванні, розмовах та під час нарад. Також ухвалили: співробітників, які не спілкуватимуться та не виступатимуть із доповідями українською, негайно звільняти з роботи. Комісія РНК УСРР мала продовжувати уважно стежити за ходом українізації в центральному апараті Вукопспілки та її місцевих організацій, а про випадки порушення процесу українізації негайно повідомляти правління ВУКС [13, 43].

Отже, в умовах непу, культурологічні проблеми розпочиналися з широкої політичної кампанії, пов'язаної з коренізацією національних окраїн, український різновид якої називався українізацією. Вивчення проблеми українізації в кооперативних товариствах та їх спілках УСРР дає підстави стверджувати, що це був важливий напрям культурно-просвітницької діяльності системи споживчої кооперації. Українізація вимагала поліпшення справи щодо якості мови в листуванні установ і діловодстві, посилення забезпечення українськими книжками всіх книгозбірень та українізації кооперативного апарату, якому рекомендувалося не тільки на нарадах, але й у побуті спілкуватися винятково українською мовою. Запроваджуючи українську до своєї діяльності, фахівці системи споживчої кооперації тим самим подавали приклад для пайовиків. Відповідно, члени споживчих кооперативів також поступово переходили на українську мову спілкування з членами правління, продавцями, заготівельниками, членами крамничних комісій. Тим пайовикам, яких обрали на керівні посади, належало не лише навчитися української розмовної мови, але й добре оволодіти її граматиною, з метою ведення документації. Для тих пайовиків, які взагалі до цього були неписьменні, політика українізації дала унікальну можливість навчитися читати і писати. До речі, навіть із неписьменної категорії членів споживчих товариств у подальшому виростили кваліфіковані кадри кооперації, бо після цього, вони відразу прагнули навчатися на кооперативних курсах або ж у кооперативних школах.

Разом із тим, потрібно визнати, що українізація навіть центрального апарату Вукопспілки відбувалася непросто. При її здійсненні допускались як перебільшення успіхів, так і недооцінка значення для коо-

перативних організацій упровадження у практику спілкування й діловодства української мови. Ще складніше цей процес відбувався на місцях, де часто не вистачало ні матеріальних, ні відповідних кадрових ресурсів. Проте, у цьому випадку важливіше констатувати інше – спрямованість апарату організацій споживчої кооперації на реалізацію партійних завдань та державних програм не лише у виробничій, а й ідеологічній сферах. На межі 1920–30-х рр. політика українізації зазнала обмеження, а потім і згорання. Відповідно, політика на згорання процесів українізації торкнулася й споживчої кооперації.

1. *Із директив пленуму ЦК КП(б)У з національного питання 16–17 жовтня 1922 р. // Україна в ХХ ст. (1900–2000): Зб. док. і мат. / Упор.: А. Слюсаренко та ін. – К., 2000.*
2. *Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 3. – М., 1984.*
3. *Українізація на Чернігівщині 20–30-ті рр. (Добірка документів) / Упор.: Н. Полетун, Л. Сурабко. – Чернігів, 1996.*
4. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 296, оп. 6, спр. 4.*
5. *Держархів Чернігівської обл. (далі – ДАЧО), ф. Р-15, оп. 1, спр. 220.*
6. *ДАЧО, ф. Р-593, оп. 1, спр. 1378.*
7. *Кооперативная хроника. Просветительная работа // Бюллетень Вукопспілки. – 1924. – № 26.*
8. *ЦДАВО України, ф. 296, оп. 6, спр. 4.*
9. *ДАЧО, ф. Р-319, оп. 1, спр. 48.*
10. *ДАЧО, ф. Р-319, оп. 1, спр. 46.*
11. *ЦДАВО України, ф. 296, оп. 6, спр. 23.*
12. *ЦДАВО України, ф. 296, оп. 6, спр. 11.*
13. *XIII сесія Ради Вукопспілки. Постанови та резолюції // Кооперативне будівництво. – 1928. – № 11–12.*

Onipko T.V. Domestic cooperators participation in Ukrainization policy: the experience of the 1920-s. The article is about the experience of the Ukrainization policy in the system of consumer cooperation in the USSR at the 20-ies of XX century. It is focused on the achievements and shortcomings of the implementation of Ukrainian language in the practice of communication and clerical work in cooperative organizations.

Key words: Ukrainization, Ukrainian courses, consumer cooperation, Vukopsilka, clerical work, training.

О. Є. Литвиненко

АГРОНОМІЧНА РОБОТА В УСРР 1920-х рр.: ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті аналізується проблема матеріально-технічного забезпечення агрономічних працівників у 1920-х рр. на прикладі агропунктів, агрокабінетів, транспортних засобів, спеціальних інструментів і одягу.

Ключові слова: агроном, забезпечення виробничих обов'язків, агропункт, агрокабінет.

Складовою пореволюційного налагодження суспільно-економічного життя у радянському селі виступало агрономічне забезпечення сільського господарства, якість якого значною мірою залежала від матеріально-технічних ресурсів роботи агроперсоналу. Задекларована у заголовку статті тема досліджувалася ще радянськими істориками [1; 2]. Втім, у наш час назріла необхідність сучасного погляду на перебіг історичних процесів. Не так давно опубліковано ряд праць, які тематично або хронологічно стосуються окресленої теми. Серед них комплексні видання – «Історія українського селянства» [3] і «Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928)»

[4]. Спеціальною розробкою теми займалися Т. Цюмра [5], Т. Дорош [6], О. Коляструк [7]. Проте, матеріальна складова забезпечення виробничих обов'язків агрономів у 1920-х рр. залишається малодослідженою. Останнім зумовлюється мета представленої розвідки.

Однією з головних передумов продуктивної роботи агроперсоналу в УСРР 1920-х рр. було матеріальне забезпечення виконання його службових обов'язків. Воно передбачало фінансування осередків агрономічної роботи – агропунктів і агрокабінетів, транспортних засобів, одягу та інших видатків. Агропункти й агрокабінети повинні мали допомогти забезпечити успішність агрономічних заходів за рахунок постійного перебування на дільниці агроперсоналу, а наявність транспорту робила його мобільним.

На початку 1920-х рр. фінансова база радянської агрономії не піддавалась точному обліку. Хоч відомо, що дотації Народного комісаріату земельних справ (НКЗС) губернським земельним управлінням на агрономічні заходи становили 137,45 тис. крб. за період із жовтня до грудня 1922 р., а за квітень–червень цього ж року – 306,9 тис. При цьому витрати на агрономічну допомогу в Україні на рівні загальнодержавного і місцевого бюджетів становили 15 коп. на 1 дес., що було шестеро менше від дореволюційних показників [8, 105].

Загальну інформацію про перші, документально підтверджені виробничі видатки на агрономію містила постанова Української економічної ради – органу планової та координаційної роботи при Раднаркомі УСРР – від 29 вересня 1921 р. Вона стосувалась забезпечення спецодягом агрономів та землемірів, які знаходились на службі в губернських земельних відділах УСРР. Закупівля НКЗС спецодягу для агрономічного персоналу свідчила, що навіть у складний період перших пореволюційних років центральні профільні органи намагались хоча б частково забезпечити своїх працівників найбільш необхідним. Завдяки цьому, 5 тис. агрономів та землемірів з усіх губерній УСРР отримували від держави необхідний одяг, а його розподіл залежав від кількості працівників. Держава подбала навіть про речі суто особистого характеру – кальсони. Видавався також весь комплект верхнього одягу – від козушків до сорочок [9, 254].

У середині 1920-х рр. відбулось помітне збільшення видатків на агрономію. Утвердження районної системи агрономії та її структурних одиниць – агрорайонів – зумовило перегляд порядку використання коштів. Відповідно до цього, Наркомзем затверджував бюджетний кошторис утримання агрорайону та проведення в ньому агрономічних робіт. У середньому на 1 агрорайон він становив 664,8 тис. крб. Ключові витрати стосувалися оренди, освітлення та опалення агропункту – 232 тис., відряджень, із розрахунку 4 виїзди в місяць по 40 верст кожний, – 153 тис. Крім цього, передбачались і суто професійні видатки: агропропаганда і поповнення сільськогосподарської бібліотеки – 80 тис., показові заходи, боротьба із шкідниками, купівля спеціальних препаратів – 80 тис., проведення сільськогосподарських виставок і конкурсів – 120 тис. [10, 44]

Важливою подією в агрономічній справі стало затвердження Всеукраїнським комітетом профспілки Всеробтземліс, спільно з НКЗС окремих заходів із поліпшення умов праці працівників сільського господарства у травні 1926 р. Вони щоправда не вирішили усіх питань. Фінансування агромережі відбувалось, в основному, за рахунок місцевого бюджету. За даними окружних земельних відділів, районний бюджет забезпечував агромережу не більш, ніж 82 %, решта припадала

на окружний бюджет. У 1926–1927 госп. р. спостерігалось різке зростання асигнування у справу виробничої діяльності. За інформацією Народного комісаріату фінансів, витрати місцевого бюджету на агромережу в 1925–1926 рр. становили 1,5 млн. крб., а в 1926–1927 рр. – 2,5 млн., тобто, збільшились на 62 %. Такий значний зріст пояснювався дією постанови Ради народних комісарів щодо збільшення з середини 1925 р. заробітної плати агроперсоналу [11, 10]. Загалом, на прями витрат на агрономічну мережу в УСРР у 1926–1927 рр., за інформацією окружних земельних відділів, були наступними: на агроперсонал – 1, млн. крб., агропункти – 134 тис., транспортні засоби – 173 тис., агрокабінети – 13 тис. Таким чином, 3/4 всього бюджету агромережі асигнувались на агроперсонал. Утримання агропунктів, агрокабінетів та транспортних засобів складало незначну частину всіх витрат. Наведені дані свідчили про незначні асигнування щодо забезпечення агроперсоналу належними умовами для виконання професійних обов'язків. Зокрема на Поліссі та Правобережжі агропункти майже не фінансувались. На агрокабінети теж витрачались незначні кошти, які в сумі з асигнуваннями центрального бюджету не перевищували 346 крб. на один агрорайон. Унаслідок такої ситуації з фінансування агрокабінетів та агропунктів, секретаріат Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету запропонував окружним земельним відділам у подальшому збільшити витрати на них.

Прийнявши до уваги вказані пропозиції, НКЗС збільшив кошторис витрат на один агрорайон до 2–2,5 тис. крб. В цю суму входили: утримання засобів переїзду – 475 крб., найм конюха та сторожа – 500, облаштування агрокабінету – 250, опалення та освітлення – 325–375, дрібний ремонт агропункту – 200, оплата відряджень для 4–5 осіб – 480–500, спецодяг – 120–200, канцтовари та інше – 50 [11, 10]. З погляду тодішніх експертів, такі обсяги фінансування основні потреби задовольняли. Отже, затвердження агрономічних кошторисів НКЗС у середині 1920-х рр. відіграло значну роль у забезпеченні агрономічної мережі. Проте, кількість агрокабінетів ще не відповідала повністю потребам агрономії, що засвідчили статистичні матеріали окружних земельних відділів. Найгірше агрокабінетами було забезпечено поліські та правобережні агрорайони – 47 і 43 %. Загалом в УСРР 1927 р. агропункти вдалося забезпечити необхідними приміщеннями на 65 %, що свідчило про потребу подальших видатків [11, 7]. У майбутньому перед земельними органами стояло завдання повністю забезпечити агрокабінети необхідними помешканнями та довести їх облаштування до норм, встановлених НКЗС.

Однією з причин невідповідної кількості агрокабінетів та агропунктів була проблема взаємодії агропрацівників із місцевими виконавчими та земельними органами влади. Часто її представники, в силу повноважень, могли вільно використовувати агропункти в своїх цілях і перешкоджати їх використанню за призначенням. Зокрема в Селидівському районному земельному відділі заявляли, що «тепер агропунктів немає, а є райземвідділ», а на Куп'янщині райвиконком вирішив закрити агропункт. У Васильківському районі на Запоріжжі, за свідченнями агроперсоналу, «агроном втомився мріяти про агрокабінет, а прийшовши до РВК шукає місце де б присісти» [12, 17]. У Могилів-Подільському районному земельному відділі агрономи «тулились» в одній кімнаті із завідуючим відділом, статистом та діловодом, що нерідко спричиняло «напруженість в роботі, нервовість та суперечки з РВК» [13, 34].

Належної уваги з боку місцевого керівництва потребувало також забезпечення агропунктів та агрокабінетів відповідно сільськогосподарською літературою. Спочатку облаштування бібліотек проводилося при районних організаціях. Однак не всі районні спеціалісти мали змогу поповнювати свої знання, оскільки нові видання бібліотеки ще не отримували, а старих залишалось обмаль [14, 15]. Між тим, у 1925–1926 рр., коштом центральних земельних відділів, було придбано спеціальну літературу та наочні прилади на 87 тис. крб., а в 1926–1927 рр. – на 74,5 тис. [11, 7].

Наприкінці 1920-х рр. мережа агрокабінетів змогла поширитись в округах УСРР і, значною мірою, перевищила кількість районів. До того ж агрокабінети існували не лише при районних земельних відділах – їх організували кооперативні та інші організації. Проте, така велика кількість агрокабінетів спричинила проблеми в їхньому контролі та забезпеченні. Наочні прилади цих кабінетів залишались обмеженими кількістю і продажували укомплектовуватись московськими та ленинградськими виробниками. Велика частина з них підбиралась таким чином, що пристосувати їх до умов місцевих господарств не вдавалось, оскільки вони не мали в собі необхідних кращих та гірших зразків місцевих господарств. Тому селянство не завжди охоче відвідувало такі агрокабінети, хоча на них витрачались великі кошти [15, 56].

В гіршій ситуації, порівняно з агрокабінетами, перебувало забезпечення агроперсоналу транспортними засобами. На початку 1920-х рр. для пересування використовували коней, яких до того ж часто застосовували для роботи на показових полях. Агрономам, які не були забезпечені кінями, пропонувалось користуватись «нарядними підводами» – місцевим службовим багатомісним транспортом. У середині 1920-х рр. забезпечення агрономів транспортними засобами дещо поліпшилося. Загалом, у 1925–1926 рр. парою коней для роз'їздів було забезпечено агроперсонал лише в 17 % агрорайонів, а в 1926–1927 рр. – 18 %. Найгірша ситуація спостерігалась у промислових степових районах, Поліссі та Правобережжі. При цьому в Україні 40 % агрорайонів зовсім не були забезпечені засобами пересування, а 42 % агрорайонів – наполовину. Це свідчило про те, що майже 2/3 всього агрономічного персоналу не могло доцільно використовуватись свій час. Звідси, перед місцевими земельними органами, під час складання кошторисів, постало завдання збільшити фінансування роз'їздів агроперсоналу в межах агрономічних територіальних одиниць [11, 7].

Нормальне забезпечення агрорайону транспортними засобами передбачало наявність пари коней або хоча б одного. Проте, навіть цього не вистачало трьом агропрацівникам, які здійснювали обслуговування селянських господарств у районі. Все ж обмежені місцеві кошти не дозволяли мати навіть при районних виконавчих комітетах більше 2–3 коней. Зі свого боку, НКЗС ще не міг дати відповідних коштів для того, щоб забезпечити в кожному районі 1–2 агрономів 1 конем з санями, бричкою й сідлом, а 3–4 агрономів – двома. Низка агропунктів мала в розпорядженні 2 коней, але належних комплектів екіпажів не вистачало. Внаслідок цього, окремі окружні земельні відділи вважали нормальним забезпечення агрономів транспортом на 25–35% [16, 89].

Навіть по завершенню відбудови народного господарства, за період 1927–1928 рр., транспортне забезпечення агрономів в Україні майже не змінилось. Причиною тому, в першу чергу, була обмеженість місцевих бюджетів. У 1928 р. з усіх агропунктів роз'їзними засобами повністю було забезпечено лише 18 %,

наполовину – 43 % і зовсім не забезпечено 39 %. Найгірше становище традиційно спостерігалось в Поліссі, у Правобережному Лісостепу та в промислових районах [17, 70]. Все ж, у кінці 1920-х рр. спостерігалось значне, порівняно з попереднім часом, поліпшення забезпечення агрономії транспортними засобами. Агропункти земельних органів були частково укомплектовані парокінними возами. За такої ситуації агрономи могли відносно вчасно обслуговувати населення.

Таким чином, забезпечення службових обов'язків агрономів УСРР у 1920-х рр. було однією з важливих складових продуктивності агромережі. Фінансування виробничих видатків земельної агрономії проводилось не лише за рахунок Народного комітету земельних справ, а й зусиллями місцевих бюджетів. Кооперативні та інші організації утримували своїх працівників самотужки. З метою утворення якнайсприятливіших умов праці, кожний агропункт потребував приміщення з елементарними зручностями, а його персонал – транспортних засобів, спеціального одягу, оплати відряджень, канцелярських та інших поточних витрат. Наприкінці 1920-х рр. забезпечення агропунктами та транспортними засобами агрономів було виконано на 65 і 61 %. Перспективи покращення інших матеріальних інтересів агрономів, за обмеженості центрального та місцевих бюджетів, мали вирішуватись вже у ході першого п'ятирічного плану.

1. Мигаль Б.К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921–1925). – Х., 1974.
2. Історія народного господарства Української РСР / За ред. І. Лукінова: у 3 т. – Т. 2. – К., 1984.
3. Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / Відп. ред. В. Смолій – К., 2006. – Т. 2.
4. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.) / Відп. ред. С. Кульчицький. – Кн. 1, ч. 2. – К., 2010.
5. Цьомра Т.С. Агрономи України в добу непу: соціальне становище, умови праці та професійна діяльність // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2006. – Вип. 2.
6. Дорош Т.О. Матеріальні умови життя аграрної інтелігенції Радянської України у 20-ті роки ХХ ст. // Гілея. – 2009. – Вип. 20.
7. Колястрок О. Діяльність інженерно-технічних секцій профспілок України за покращення матеріально-побутових умов працівників у 1920-і рр. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К., 2007. – Вип. 12.
8. Дедушенко А. Агрономическая помощь населению. – Х., 1923.
9. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 2, спр. 322.
10. ДАПО, ф. Р-3464, оп. 1, спр. 39.
11. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 158.
12. Центілович К. Ліквідуємо дрібниці, що перешкоджають райагрономам у роботі // Український агроном. – 1925. – № 2.
13. Хавченко Ю. Районова земельна агрономія в розвитковій сільськогосподарстві // Український агроном. – 1927. – № 2.
14. Савченко-Більський М. Про побут і умови роботи агроперсоналу земорганів // Український агроном. – 1925. – № 2.
15. Танков О. Агроперсонал і підвищення врожайності сільськогосподарства // Український агроном. – 1929. – № 6.
16. Проішунін М. Кінь і агроном // Український агроном. – 1929. – № 7–8.
17. Андрущенко Ф. Агромережа в складі бюджету місцевих земорганів // Український агроном. – 1928. – № 5–6.

Litvinenko O.E. Agronomic work in the USSR at the 1920ths: problems of logistical support. In this paper is analysed the problem of the agronomic work logistics providing during the 1920's., for example, agrobases, agrooffices, transport, special tools and clothing.
Key words: agronomist, ensuring production duties, agrobases, agrooffices.